

ZAMONAVIY JAMIYATDA KOMPETENSIYALAR : MOHIYATI, RIVOJLANISHI VA AHAMIYATI

Atamuratova Nesibeli Daurxan qizi

tayanch doktorant, Nukus davlat pedagogika instituti

nesiybeliatamuratova@gmail.com

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.15079611>

Annotatsiya: *Maqolada shaxsning zamonaviy jamiyatga moslashuvi va rivojlanishi uchun zarur bo‘lgan kompetensiyalar tushunchasi tahlil qilinadi. Asosiy kompetensiyalarning xususiyatlari, ularning rivojlanishi va jamiyatga ta’siri yoritiladi.*

Kalit so‘zlar: *kompetensiya, asosiy kompetensiyalar, refleksiya, ta’lim.*

Zamonaviy shaxs murakkab dunyoga moslashish uchun keng qamrovli kompetensiyalarga ehtiyoj sezadi. Shaxsning moslashuvi uning turli kontekstlarda va hayotining turli bosqichlarida nimalarga qodirligiga bog‘liq. Ushbu kontekstlar shaxsga amaliy jihatdan muhim bo‘lgan talablarni shakllantiradi, bu talablar esa turli xalqaro jamoat va ekspert tashkilotlari tomonidan ishlab chiqiladi [1.25].

Nima uchun kompetensiyalar bugungi kunda muhim? Dunyoning globallasuvi va ijtimoiy tuzilmalarning modernizatsiyalashuvi tobora murakkablashib borayotgan hamda o‘zaro bog‘langan muhitni yuzaga keltirmoqda. Bunday muhitda o‘z vazifalarini bajarish va ehtiyojlarini qondirish shaxsning o‘z hayotining ma’nosini tushunishini talab qiladi. Shaxsning yashovchanligi faqatgina tor doiradagi ko‘nikmalar bilan emas, balki tanqidiy fikrlash, aksiologik qobiliyatlar va maqsad belgilash qobiliyatining rivojlanishi bilan ham bog‘liqdir.

Umumiy tushunchaga ko‘ra, kompetensiya shaxsiy xususiyatlar va motivatsiya omillarining belgilanishi hamda tavsiflanishini o‘z ichiga oladi, bu esa yuqori professional faoliyat bilan chambarchas bog‘liq. Kompetensiyani rivojlantirish zamonaviy bilimlar va ularni amaliy qo‘llash ko‘nikmalarining o‘zlashtirilishi hamda amalga oshirilishini talab etadi.

Har bir asosiy kompetensiya jamiyat va shaxs uchun yuqori ahamiyatga ega bo‘lishi lozim, bunda u nafaqat mutaxassislar, balki jamiyatning barcha a’zolari uchun muhim bo‘lishi talab etiladi.

«Kompetensiya» yoki «kompetensiyalar» [2.66] atamasi nisbatan yaqinda paydo bo‘lgan bo‘lib, hozirgi kunda huquqiy va iqtisodiy sohalar bilan bir qatorda turli yo‘nalishlarda keng qo‘llanilmoqda. Kompetensiya tushunchasi dastlab mehnat psixologiyasi, motivatsiya psixologiyasi va menejment yo‘nalishlarida ishlab chiqilgan bo‘lib, bu sohalar bir-biri bilan yaqin aloqada. Kompetensiya va asosiy kompetensiyalar muammosi sanoati rivojlangan mamlakatlarda, ayniqsa, Yevropa va

AQShda keng muhokama qilingan. Ushbu nazariyalarga ko‘ra, kompetensiya «shaxsning asosiy qobiliyatlarini rivojlantirish natijasi bo‘lib, ular mustaqil ravishda egallangan va amaliy jihatdan samarali qo‘llaniladigan qobiliyatlar majmuasidir». Aynan shu qobiliyatlar «odamlarga shaxsan muhim bo‘lgan maqsadlarga erishish imkonini beradi, bu maqsadlarning tabiati va ushbu odamlar yashaydigan hamda ishlaydigan ijtimoiy tuzilmaning qanday bo‘lishidan qat’i nazar» [3.16].

2005-yilgi Yevropa Parlamenti tavsiyalarida [4.36] asosiy kompetensiyalarga quyidagicha ta’rif berilgan: «Muayyan vaziyatga moslashtirilgan bilimlar, ko‘nikmalar va munosabatlar kombinatsiyasi», «asosiy kompetensiyalar shaxsiy rivojlanish, ijtimoiy faollik, fuqarolik pozitsiyasining faol bo‘lishi va bandlikni qo‘llab-quvvatlaydi».

Shu bilan birga, turli munozaralar natijasida asosiy kompetensiyalar quyidagi xususiyatlarga ega ekani aniqlangan:

- Murakkab (noalgoritmik) vazifalarni hal qilish imkonini beradi;
- Polifunksional bo‘lib, bitta soha doirasidagi turli masalalarni hal qilishga yordam beradi;
- Turli ijtimoiy maydonlarga ko‘chirish (transfer) imkoniyatiga ega (faoliyatning turli sohalarida qo‘llanilishi mumkin);
- Murakkab mental tashkiliy tuzilishga ega bo‘lib, intellektual va emotsional sifatlarni o‘z ichiga oladi;
- Murakkab tuzilishga ega bo‘lib, amalga oshirilishi uchun bir qator ko‘nikmalar majmuasini talab qiladi (hamkorlik, tushunish, dalillash, rejalashtirish va h.k.);
- Turli darajalarda amalga oshiriladi (elementardan tortib chuqur darajagacha).

Asosiy kompetensiyalarning amaliy ta’rifi quyidagicha berilishi mumkin: Asosiy kompetensiyalar – bu eng umumiy (universal) ishlab chiqilgan harakat usullari (qobiliyat va ko‘nikmalar) bo‘lib, ular insonning turli vaziyatlarni tushunishiga, shaxsiy va professional hayotida natijalarga erishishiga imkon yaratadi. Asosiy kompetensiyalar shaxsning ijtimoiylashuvi va inkulturatsiyasi jarayonida (odatda, formal ta’lim doirasida) hamda ularning muvaffaqiyatli qo‘llanilishi natijasida shakllanadi. Asosiy kompetensiyalar faollik jarayonida namoyon bo‘ladi va yangi vaziyatlarda qo‘llanilishi mumkin.

Har qanday shaxsning kompetensiyalari uning ehtiyojlaridan kelib chiqadi va shaxsiy refleksiya qobiliyatiga hamda o‘z faoliyatini baholash layoqatiga bog‘liq. Refleksiya – bu o‘z harakatlarini anglash va tahlil qilish qobiliyatidir, u kompetensiya

tarkibidagi eng muhim omillardan biri hisoblanadi. Refleksiya nafaqat odatiy bilim va ko‘nikmalarni muayyan holatga qo‘llash qobiliyatini ta‘minlaydi, balki insonning o‘zini o‘zgartirish, tajribasidan o‘rganish va tanqidiy yondashuvda harakat qilish layoqatini ham rivojlantiradi.

Biroq, asosiy kompetensiyalar shaxsiy fazilatlarning tasodifiy tanlovi natijasida shakllanmaydi. Ular nafaqat individual rivojlanishni, balki jamiyat taraqqiyotini ham ta‘minlashi kerak. Shaxsning muvaffaqiyatli hayot kechirishi va jamiyatning samarali faoliyat yuritishi oxir-oqibat kompetensiyalar tizimi orqali shakllanadi. Ushbu kompetensiyalar quyidagi asosiy yo‘nalishlarni o‘z ichiga oladi:

- o‘qish va o‘z-o‘zini rivojlantirish qobiliyati;
- jamoat faoliyatida ishtirok etish;
- mehnat bozorida o‘z o‘rnini topish;
- o‘zgaruvchan texnologiyalarga moslashish.

Asosiy interaktiv vositalar:

- **Til** – til, ramzlar va matnlardan interaktiv foydalanish;
- **Bilim** – bilim va axborotdan interaktiv foydalanish;
- **Texnologiya** – texnologiyalardan interaktiv foydalanish.

Interaktiv vositalar shuni anglatadiki, ijtimoiy va professional talablar, global iqtisodiyot hamda axborot texnologiyalari rivoji shaxsdan nafaqat bilimga ega bo‘lishni, balki uni samarali qo‘llay olish, zamonaviy texnik vositalar bilan ishlay olish (masalan, kompyuter texnologiyalaridan foydalanish) ko‘nikmalarini ham talab qiladi.

Shaxs oddiygina bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lish bilangina cheklanmay, balki ularni yaratish, o‘zlashtirish va muayyan sharoitlarga moslashtira olish qobiliyatiga ega bo‘lishi kerak. Zamonaviy dunyoning asosiy vositalari – **til, bilim va texnologiya** – insonning atrof-muhit bilan o‘zaro ta‘sirini chuqur anglash orqali kengroq hayotiy maqsadlariga erishishiga xizmat qiladi. Ushbu vositalar insonning dunyo bilan dialogida passiv emas, balki faol vositachi sifatida ishtirok etadi[5.27].

Inson o‘z hayotida bilim olish, ijtimoiy-madaniy muhit bilan muloqot qilish va jismoniy faoliyat yuritish vositalari orqali dunyo bilan to‘qnashadi. Shaxs qaysi mazmunga ega bo‘lsa, uning kompetensiyalari ham shunga muvofiq shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. The Definition and selection of key competencies: Executive summary Pisa and the definition of key competencies <http://www.pisa.oecd.org/>
2. Библиотека культурно-образовательных инициатив. Института образовательной политики "Эврика" http://www.eurekanet.ru/res_ru/0_hfile_938_1.doc

“UZLIKSIZ BILIMLENDIRIW SISTEMASINDA ARALIQTAN OQITIVDIN INTEGRACIYASI” atamasindagi V Xalqaraliq ilimiy-teoriyalıq konferenciya

3. Равен, Д. Компетентность в современном обществе: Выявление, развитие и реализация М.Когито-центр, 2002.
4. Recommendation of the European Parliament and of the Council on key competences for lifelong learning (presented by the Commission)/ Commission of the European Communities;http://europa.eu.int/comm/education/policies/2010/doc/keyrec_en.pdf
5. Education and training 2010 – Diverse Systems, Shared Goals <http://www.europa.eu.int/comm/education/policies/2010/et2010en.html>.